

Učiniti Božju riječ dostupnom svakom čovjeku

Taras Barščevski

Govoreći o važnosti Svetog pisma za Crkvu Drugi vatikanski koncil ističe da su Crkvi »Pisma, zajedno sa Svetom predajom uvijek bila i jesu vrhovno pravilo njezine vjere«. Razlog tome je to što, budući »Bogom nadahnuta i jednom za vazda *napismeno ustaljena* (*semel pro semper litteris consignatae*), *nepromjenjivo* (*immutabiliter*) priopćuju riječ samoga Boga te čine da se u riječima proroka i apostola ori glas Duha Svetoga« (Drugi vatikanski koncil DV 2008, 21). Opseg tih nepromjenjivo ustaljenih i nadahnutih spisa što ih je Crkva, oslonjena na apostolsku predaju i vođena Duhom Svetim, razaznala kao istinski nadahnute i normativne, određen je kanonom Svetog pisma, koji obuhvaća ukupno 73 knjige: 46 knjiga Starog zavjeta (odnosno 45 ako se Jeremija i Tužaljke računaju kao jedinstveni spis) te 27 knjiga Novog zavjeta (Papinska biblijska komisija 2003, 16; Hrvatska biskupska konferencija KKC 2016, 120). Samo te knjige Starog zavjeta i Novog zavjeta u cjelini i sa svim njihovim dijelovima, jer su napisane po nadahnuću Svetog Duha te imaju za autora Boga, koji je odabrao i osposobio određene ljude da vjerno priopće u pisanom obliku njegovu objavu (Papinska biblijska komisija 2016, 7), »sigurno (*firmiter*), vjerno (*fideliter*) i bez zablude (*sine errore*) naučavaju istinu spasenja« (Drugi vatikanski koncil DV 2008, 11). Tako, osim sigurnosti koju pružaju, sveta Pisma predstavljaju prikladno sredstvo po kojem Bog osobno i trajno razgovara s ljudima, jer čuvaju njegovu izvornu riječ, iako utjelovljenu u ljudsku riječ (Kresina, Rupčić i Škri-njar 1981, 257).

Kako bi priopćio svoja čudesna djela, Bog se poslužio jezikom i iskustvom ljudi (Ivan Pavao II 1979). Ti su se ljudi, nadahnuti Svetim Duhom, pri-tom koristili vlastitim sposobnostima te sredstvima koja im je njihovo doba i društveni kontekst stavljao na raspolaganje (Papinska biblijska komisija TBC 1995, 100). Drugim riječima, Bog je – ako se tako može reći – »progovorio« ljud-

skim jezikom onih koje je odabrao, služeći se njihovim osobnim iskustvom, životnim okolnostima i kulturnim okruženjem u kojem su živjeli. Oni su tu riječ najprije prenosili usmenom predajom, a potom je i zapisali na jezicima svoga vremena i svoje kulture, izražavajući se onako kako se tada govorilo, mislilo i pripovijedalo. Pritom su se služili »književnim vrstama« i izražajnim oblicima svojstvenim kulturi i okolnostima vlastita doba (Hrvatska biskupska konferencija KKC 2016, 110). Jednom zapisana po nadahnuću Svetog Duha i prepoznata u Crkvi kao Božja riječ postala je »vazda napismeno ustaljena« (Drugi vatikanski koncil DV 2008, 21), ponajprije u biblijskim izvornim jezicima: hebrejskome, aramejskome i grčkome. Radi toga Crkveno učiteljstvo, osim što naglašava važnost razumijevanja povijesnog, kulturnog i jezičnog konteksta u kojem su biblijski spisi nastali (Drugi vatikanski koncil DV 2008, 12), ističe također važnost poznavanja izvornih jezika Svetog pisma za ispravno razumijevanje i tumačenje svetih tekstova (Leo XIII PD 1893, 18) kao i neophodnu primjenu povijesno-kritičke metode (Benedetto XVI 2008), čija je prva postaja tekstualna kritika koja nastoji odrediti prema utvrđenim pravilima biblijski tekst koji je najbliži izvorniku (Papinska biblijska komisija TBC 1995, 41). Tako vječna i nepromjenjiva Božja riječ ostaje napismeno ustaljena u ljudskim riječima, unatoč tomu što su tijekom stoljeća prijepisi mogli izobličiti izvorni tekst unoseći u njega glose, praznine, premještanja riječi i ponavljanja (Pius PP. XII. 1943, 17), čineći ga ponegdje ne samo teško razumljivim nego i trajno oštećenim, a ipak uvijek zajamčenim kao vjernim nositeljem izvorne Božje riječi.

Iako je Božja riječ napismeno ustaljena, ona u svojoj ljudskoj jezičnoj oblikovanosti često ostaje tuđa suvremenom čovjeku, upravo zbog svoje »ljudskosti«, tj. jezika na kojem je napisana te njegovih kulturnih, mentalnih i gramatičkih osobitosti. No budući da Kristovim vjernicima treba biti širom otvoren pristup Svetom pismu, a Božja riječ mora biti dostupna svim vremenima, Crkva je već od samih početaka bila otvorena novim oblicima komunikacije. Riječ je o tome da je Isusov naviještaj kraljevstva Božjega, najvjerojatnije na aramejskom (eventualno na hebrejskom) jeziku (Fitzmyer 1970, 518; Funk, Hoover, i Jesus 1997, 27; Tresham 2009, 71–72, 74) vrlo brzo bio komuniciran i na grčkom. Crkva je prihvatila ponajprije grčki prijevod Starog zavjeta (Septuagintu) te je uvijek u časti držala i druge istočne i latinske prijevode, osobito Vulgatu, a danas se majčinskom zauzetošću skrbi da se na raznim jezicima prirede prikladni i točni prijevodi (Drugi vatikanski koncil DV 2008, 22).

Biblijski prijevod tako nije rezultat proizvoljne inicijative u svrhu zadovoljavanja ambicija prevoditelja ili izdavača, pa ni isključivo odgovor na duhovne potrebe vjernika ili izraz nacionalnog ponosa nositelja jezika, nego čin

vjernosti nepromjenjivoj Božjoj riječi i zajednička zadaća svih vjernika da tu riječ učini razumljivom i prisutnom u vlastitu životu te u životu Crkve i društva. Takav prijevod je zahtjevan jer znači mnogo više od puke transkripcije izvornoga teksta: on uključuje i prijelaz u novi kulturni kontekst, u kojem pojmovi nisu nužno istovjetni, a značenja simbola mogu biti drukčija jer se povezuju s drugim misaonim tradicijama i načinima života (Benedikt XVI. 2011, 115; Papinska biblijska komisija TBC 1995, 139). K tomu treba imati na umu da je moguće prevesti samo ljudski izričaj Božje riječi (usp. Dei Verbum 13) u novi jezični oblik koji bi bio razumljiv današnjem čitatelju, dok sama riječ Božja ostaje u svojoj dubini neprevediva. Drugim riječima, moguće je prevesti Sveto pismo s hebrejskog, aramejskog i grčkog jezika uz uvažavanje svih jezičnih, kulturnih, simboličkih i misaonih dimenzija, no riječ Božja nadilazi sve jezične oblike – kako izvornih jezika tako i jezika prijevoda. Prisutna je u izričajima ljudskih jezika, ali nije njima okovana (2 Tim 2,9). Zato prevoditelj ne smije suziti Božju riječ do vlastita poimanja Božje istine, razumijevanja izvornog teksta i jezičnih sklonosti, niti je svojim prijevodom lišiti njezine snage i značenja koji se iskazuju u životnom susretu i dijalogu čovjeka s Bogom u njegovoj riječi bilo to kroz liturgijska čitanja i *lectio divina* bilo to kroz osobnu meditaciju i molitvu.

Biblijski prijevod tako zahtijeva pogled u tri smjera: na izvorni tekst sa svim njegovim jezičnim ograničenjima i kulturnim uvjetovanostima; na autora: ljudskog s njegovim posebnostima i nedostacima, i Božjeg, s njegovom jasnom odlukom objaviti Sebe i saopćiti Otajstvo svoje volje; i na naslovnika kojemu je upućena riječ Božja da čuje i vidi, da se obrati i pokaje, da vjeruje i živi. Prevodeći izvorni tekst prevoditelj ne smije zanemariti ljudskog autora tog teksta kako bi razumio i preveo smisao koji je pisac dao svom tekstu, ali ni Božjeg autora, koji je nadahnuo tog pisca da napiše sve ono i samo ono što on hoće (Drugi vatikanski koncil DV 2008, 11). No isto tako ne smije zanemariti ni svoje naslovnike koji imaju pravo čuti isti poziv i obećanje koje Bog upućuje svom narodu. No najvažnije je da se ne nametne, tj. da ne zamijeni Božju riječ svojim riječima, a poruku evanđelja svojim idejama, već da dopusti da ga se Božja riječ dotakne osobno, a preko njega sama i druge.

Tako percipiran prijevod Svetog pisma zahtjevan je i višeslojan zadatak koji od prevoditelja traži ne samo izvrsno poznavanje biblijskih jezika i jezika primatelja, povijesnog konteksta u kojem su nastale pojedine biblijske knjige, biblijske egzegeze i teologije, nego i osobni angažman. Time se prevoditelj stavlja u službu Riječi (Dj 6,4: *διακονία τοῦ λόγου*) kako bi Božja riječ postala razumljiva, živa i učinkovita u životima onih kojima je upućena. No krajnji

rezultat takva pristupa ovisi i o metodologiji te o jasno postavljenim ciljevima koje prevoditelj određuje, uzimajući u obzir ne samo naslovnike prijevoda nego i sve korake koje je potrebno poduzeti kako bi prijevod bio vjeran i dosljedan.

Upravo s ciljem istražiti metodološke principe prijevoda novozavjetnih tekstova bio je i organiziran u Zagrebu od 15. do 16. studenoga 2024. godine znanstveni skup bibličara pod nazivom »Metodologija biblijskog prijevoda«, radovi s kojega su objavljeni u ovom broju *Bogoslovske smotre*. Pozvana predavanja održali su član upravnog odbora Talijanskog biblijskog društva (Associazione biblica italiana) i glavni urednik časopisa *Rivista biblica*, a također glavni urednik interlinearnog prijevoda »Nuovo Testamento interlineare. Greco, latino, italiano« g. Marco Zappella s temom »K interlinearnom prijevodu grčkog Novoga zavjeta. Metodološke pretpostavke, operativni izazovi, hermeneutička korist« te redoviti profesor na Odsjeku za anglistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, urednica znanstveno–stručnog časopisa za istraživanja prevođenja i terminologije *Hieronymus* (FF press) te autorica knjige *Uvod u teorije prevođenja* dr. sc. Nataša Pavlović: »Suvremene teorije prevođenja kao okvir za biblijsko prevođenje«. Tri predavanja održali su: kroatistica i jezikoslovka dr. sc. Zrinka Jelaska (»Između jezika i svrhe (hrvatskih) biblijskih prijevoda«), književni znanstvenik slavist dr. sc. Ivan Majić (»Paradoksi u prijevodu – analiza Pavlovih paradoksalnih izraza u hrvatskim prijevodima Biblije«) te kroatistica dr. sc. Nada Babić (»Velika i mala početna slova u biblijskim tekstovima«). Ostala predavanja održali su bibličari: dr. sc. Darko Tomašević (»Prijevod pojmova povezanih sa svakodnevnim životom: zanati, društvene i religijske službe, poljoprivreda, trgovina...«), dr. sc. Anđelo Maly (»Najposlije, ričući kupio jaje ili o prijevodu novozavjetnih hapax legomena«), dr. sc. Miljenka Grgić (»Pledoaje za biblizam – Verba Dei infirmitas humana! (usp. DV 13)«), dr. sc. Silvana Fužinato (»Prijevod imena osoba Novoga zavjeta«), dr. sc. Bruna Velčić (»Inkluzivni jezik u prijevodima Svetoga pisma«), dr. sc. Mario Cifrak (»Pavlov stil govora. Sintaksa Gal 2,1-10«), dr. sc. Božidar Mrakovčić (»Upotreba i prijevod grčkih glagolskih vremena u Matejevom evanđelju. Izbor primjera, analiza novijih hrvatskih prijevoda i prijedlozi prijevoda«), dr. sc. Ivan Benaković (»Prijevod naziva kamenja, minerala i metala u Novom zavjetu. Primjeri iz Knjige Otkrivenja«), dr. sc. Stipo Kljajić (»Prijevod naziva mjera za vrijeme i dužinu«), dr. sc. Arkadiusz Krasicki (»Glagoli emocija i kognitivni glagoli u prijevodima Ivanova evanđelja na poljski i hrvatski jezik«), dr. sc. Ivan Lovrić (»Prevođenje Biblije kao književnog djela na primjerima iz sinoptičke tradicije«), dr. sc. Dubravko Turalija (»Arameizmi u Bibliji«), dr. sc. Tomislav Zečević

(»Prijevod čestica – primjer ᾠα οὖν«), dr. sc. Đurica Pardon (»Zemljo, zemljo, zemljo, poslušaj riječ Jahvinu (Jr 22,29). Problematika prevođenja istoznačnica, sličnoznačnica i bliskoznačnica s posebnim osvrtom na prijevode pojma *zemlja*«) te dr. sc. Taras Barščevski (»Teološke pretpostavke i prevoditeljske kompetencije za biblijski prijevod«).

Znanstveni skup održan je u sklopu provedbe četverogodišnjeg istraživačkoga znanstvenog projekta pod nazivom »Egzegetski instrumentarij Novoga zavjeta« (od 18. prosinca 2023. do 17. prosinca 2027.), nositelj kojega je Katolički bogoslovni fakultet, a financiran je iz sredstava Hrvatske zaklade za znanost. Osnovna zamisao projekta je izraditi novi interlinearni prijevod grčkog teksta Novog zavjeta na hrvatski jezik s ciljem omogućavanja proučavanja Svetog pisma Novog zavjeta na temelju izvornog jezika, a ponajprije kao pomoć u izradi novih prijevoda na hrvatski jezik. Riječ je o zahtjevnom zadatku, no koji su već mnogi ostvarili na engleskom, talijanskom, francuskom, njemačkom, španjolskom, portugalskom, poljskom i inim jezicima.

Jedinstvenost tog projekta leži u tome da će prije izrade novog prijevoda biti napravljena interlinearna jezično-gramatička analiza osam hrvatskih biblijskih prijevoda Novog zavjeta: Bonaventure Dude i Jerka Fućaka (1973., 1994., 2015.), Ljudevita Rupčića (1967., 1023.), Gracijana Raspudića (1987.), Ivana Evanđelista Šarića (1942.–1943., 2007.), Ivana Matije Škarića (1958.–1961.), Matije Petra Katančića (1831., 2011.), Bartola Kašića (1636., 2000.) te novoga hrvatskog standardnog prijevoda Biblije Hrvatskoga biblijskog društva (2025.), kao i prijevoda na kajkavski jezik Ivana Ruperta Gusića (1810. – 1821., 2018.), na temelju kojih bit će izrađen i novi grčko-hrvatski rječnik, koji će se ponajprije temeljiti na jezičnoj baštini hrvatskih prijevoda. U izradi je softver koji će omogućiti istraživačima na projektu napraviti sve potrebne analize i novi prijevod, a koji će biti u slobodnom pristupu putem *web*-preglednika u svojstvu instrumenta za bolje razumijevanje grčkoga teksta Novog zavjeta, egzegetska, ali također i lingvistička istraživanja unutar postojećih hrvatskih prijevoda, kako bi svakom čovjeku dobre volje bio široko otvoren pristup Svetom pismu. Iako je izrada softvera još uvijek u tijeku kao i analiza pojedinih prijevoda te izrada novoga, osnovne funkcije pretraživanja te usporedbe pojedinih prijevoda na razini redaka omogućene su na modulu »Interlinearna Biblija« kojemu se može pristupiti preko *web*-stranice Biblijskog instituta Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (<https://www.kbf.unizg.hr/biblijski-institut/>).

Popis literature

- Benedetto XVI. 2008. L'intervento alla Quattordicesima congregazione generale. (14. X. 2008). U: https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/it/speeches/2008/october/documents/hf_ben-xvi_spe_20081014_sinodo.html (pristupljeno: 21. VI. 2025.).
- Benedikt XVI. 2011. *Verbum Domini. Postsinodalna apostolska pobudnica* (30. rujna 2010.). Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Drugi vatikanski koncil DV. 2008. Dei Verbum. Dogmatska konstitucija o Božanskoj objavi (18. XI. 1965.). U: Drugi vatikanski koncil, *Dokumenti*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Fitzmyer, Joseph A. 1970. The Languages of Palestine in the First Century A.D. *The Catholic Biblical Quarterly* 32/4: 501–531.
- Funk, Robert W., Roy W. Hoover i Seminar Jesus. 1997. *The Five Gospels: the search for the authentic words of Jesus*. [San Francisco]: HarperSanFrancisco.
- Hrvatska biskupska konferencija KKC. 2016. *Katekizam Katoličke Crkve*. Zagreb: Glas Koncila.
- Ivan Pavao II. 1979. Discorso ai membri della Pontificia commissione biblica. (26. IV. 1979). U: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1979/april/documents/hf_jp-ii_spe_19790426_pont-com-biblica.html (pristupljeno: 21. VI. 2025.).
- Kresina, Ante, Ljudevit Rupčić i Albin Škrinjar. 1981. *Dogmatska konstitucija o Božanskoj Objavi Dei Verbum*. Zagreb: Filozofsko-teološki Institut Družbe Isusove.
- Leo XIII PD. 1893. Providentissimus Deus. Littera encyclica De studiis Scripturae Sacrae (18. XI. 1893). U: https://www.vatican.va/content/leo-xiii/la/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_18111893_providentissimus-deus.html (pristupljeno: 21. VI. 2025.).
- Papinska biblijska komisija. 2003. *Židovski narod i njegova Sveta pisma u kršćanskoj Bibliji*. (24. V. 2001.). Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Papinska biblijska komisija. 2016. *Nadahnuće i istina Svetoga Pisma. Riječ koja dolazi od Boga i govori o Bogu da spasi svijet*. (22. II. 2014.). Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Papinska biblijska komisija TBC. 1995. *Tumačenje Biblije u Crkvi. Govor pape Ivana Pavla II. i dokument Papinske biblijske komisije* (15. IV. 1993). Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Pius PP. XII. 1943. Divino Afflante Spiritu. Lettera enciclica sul modo più opportuno di promuovere gli studi biblici (30. IX. 1943). U: https://www.vatican.va/content/pius-xii/it/encyclicals/documents/hf_p-xii_enc_30091943_divino-afflante-spiritu.html (pristupljeno: 21. VI. 2025.).
- Tresham, Aaron. 2009. The Languages Spoken by Jesus. *The Master's Seminary Journal* 20/1: 71–94.